Новела

"Магура" називалася тота гора, під котрою стояла її хата.

І була обросла від стіп до шпилю густо смереками. Велика сила її зелені, що чинила її похмурою, і її стрімкість зберігали її від відвідин літніх гостей. Стояла в будні дні, як і в свято, сама, прислухувалася одностайному шумові власних смерек або, оглядаючи верхи інших сусідніх гір, задумалася над своїм найближчим сусідом...

"Рунг" було йому на ім'я.

Ділився від неї вузькою долиною, котра зберігала потік.

Був гарний велет, високий і широкий. З сторони північної був оброслий молодим лісом і піднімався лагідно вгору. Зі сторони західної, де стояв коло Магури, був стрімкий, як вона, і, як вона, пристроєний тут в самі старі, густо виростаючі смереки.

Здавалося, що Рунг і Магура розділені навіки. В долині, що їх розлучила, лежало множество гострого каміння, а сам потік, зростаючий жадібно при кождій сильнішій зливі, любуючися стрімкими зеленими стінами Рунга і Магури, обприскував їх холодними своїми перлами, мов пригадував, що не згубився, що є і буде, і буде їх вічно ділити!

Літніми днями около полудня, саме коли сонце розпікалося, а небо розпливалося ніжною синявою, піднімалися з глибини Рунгового лісу один або два яструби і, поплававши над його шпилем дрімливим летом, тонули в темно-зелених лісах Магури...

Задержуючися на густім гіллі її смерек тут і там, кликали далеко чутними голосами, що вони з Рунга, а вона, ловлячи їх звуки, забирала їх в себе, а опісля шуміла щось далеко чутним шумом...

Коли сонце сходило, була її до нього звернена стіна облита золотим світлом. Всі смереки, котрими була одягнена, купалися в нім, і, так перейнята тим блиском, сміялася до нього.

І він лиснів, але з холоду.

Звернена до неї його стіна, спадиста, гордо прибрана в сосни з землі до верху, була майже понурою. Прозорі холодні краплі роси стояли на галуззі сосен, а його земля покривалася мов срібною густою сіткою — росою.

Біжучий між ними потік тиснувся до Магури, щоб огрітися, але, розігрітий, звертався під холодну стіну Рунга, хоч лиш на те, щоб, охолонувши, скрутитися знов під Магуру.

Чи Рунга не досягали струї ранішнього світла, і вона сама кидала на нього тінь? Десь-не-десь доходили і до нього поодинокі промені сонця. Тонучи скісними, прозоро-барвними струями між його дерева, розгрівали його холодну зелену глибінь.

Де стіни обоїх зверталися вже до полудня, де спадали лагідно і майже злучалися, купалися вже обоє в сонці.

Тут виростала поміж їх камінням висока пишна арніка, що звертається все до сонця, мов соняшник. Буяли тонкі блідо-лілієві дзвінки і рожеваві будяки.

Вода змагалася холодити воздух, але він, розігрітий раз і напоєний живичним запахом дерев, огрів її, і вона, обезсилена до м'якості, розсипувалася вже лагідно і майже нечутно по камінню та перемінювалася незамітно в миготяче золото...

Густий старий ліс розкинувся тут, а Рунг і Магура, поборені красою своєю взаємно, схилилися і потонули в його темну глибінь.

Відгомін голосного лоскоту розбиваного в долині циганами каміння летів шаленим летом навздогін за ними; але поважний шум старого лісу відпер його.

Там був їх рай...

* * *

Саме тут заходила гуцулка Параска красти дрова.

Знала тут різні сховки і могла би була сховатися, коли би за нею слідив хто, але ще ніхто не слідив, то вона збирала і ломила в супокою сухе галуззя, була певна своєї здобичі і не квапилася ніколи додому. Узбиравши дров, сідала на який-небудь камінь, набивала люльку і курила, спочиваючи. Так пересиджувала і годину. Задумавшися над чим-небудь, сама не знала, як час минав. Почуття самоти не знала. Округ неї, правда, тихо але та тишина не така, як в її хаті; тут мов жива. Перед нею, ні, майже в її ногах, біжить потік; десь над її головою високо на смереці шолопається блискавкою вивірка, з лісу проноситься від часу до часу якийсь уриваний звук яструба, в воздусі уганяються мухи, мотилі. Бог знає що за комашня, а багата зелень гірських стін займає в неї очі і випиває почуття самоти. Часом добачить, як між дрібним білим камінням перетягнеться шовкова чорно-золотиста гадина і, задивившись на неї, не ворухнеться, поки наостанку сплюне. Таке дрібоньке, а таке погане! Гірше голодного вовка...

Між Рунгом і Магурою вона дома. Тут навіть і побалакати було з ким. Тут між їх стінами товкли цигани каміння. Своїми чорними жилавими руками розбивали гостре каміння від холодного поранку аж до сховку сонця. Старий циган, циганка і хлопець. Розжилися тут, мов дома. Недалеко них горів огонь; в ясних днях губилася барва полумені в сяєві сонця і лише сивавий дим свідчив, що вона палахкотіла, зростаючи жадібно вгору,— тут варили свою їду.

Заходячи в ліс або вертаючи з нього з дровами, мусила іти попри них. Сідала коло них, а що запалювала тут звичайно свою люльку, поділившися не раз своїм тютюном із ними, то розмова ішла їм дуже легко. Знали найменшу подробицю з її життя, а вона з їх. Вони щороку літом товкли тут каміння, майже лиш з того удержувалися, а вона щороку кождою порою ходила поміж Рунга і Магуру.

— Ви знов у ліс, Параско? — кликне не раз чорний циган і блисне на неї своїми очима з-під капелюха.— Кого шукаєте?

А вона сміється.

— Золото! — каже.

— Золото? Не золотого?

— Ба золотого, золотого! Я й забула, бадіко,— і розсміється ще більше.

— Адіть,— каже він,— ще сказиться нам гуцулка,— і, сплюнувши, ніби заклене жіночу вдачу, що від неї супокій, мов від чорта, утікає.

— Мовчи, мой! [1] — обзивається його жінка, страшна, як чарівниця, з розпатланим волоссям, огняними очима, а на грудях розчіпленою сорочкою.— Вона, сарака, [2] далі згорбиться від того золота, що його двигає майже не щодня на плечах, щоби було чим запалити.

— То най собі приведе золотого, і він буде за ню носити! Не ліпше, Параско?

— Поломив би він ноги свої, заким би прийшов до моєї хати! — ніби закляла Параска і вже сідає коло циганської родини.

— Так? А ще передвчора казали ви, що якби трапився вам який чоловік, то взяли би його зараз до хати... чи не так?

— Та відтак! Казала — не збрехала! — відрізує вона.

— І який же мав би він бути? Може, такий, як я? — жартує циган весело.

— Ігі!.. Поганий циганисько! — і сплюнула.

Цигани зареготалися.

— То який, Парасочко?

— Відчепіться від мене, або я судільниця? Який буде, такий най буде; не мені об тім розсуджувати; мовчіть!

Закуривши люльку, спирається кокетливо о назбиране галуззя, пакає і жде на циганські вигадки.

Мала сорок і кілька років і була вдовицею. З лиця чорнява, ще майже гарна, була сама тонка, майже ніжно збудована, жива, спритна: здавалася далеко молодшою, а по її дрібних руках не був би ніхто надіявся мужеської сили. Про ту силу любила дуже говорити.

— Тепер вже вона в мене нидіє,— розповідала раз о ній,— але як я була молодша!.. Бувало, підійму корець кукурудзів і дзвенькну на коня, що йому аж хребет зігнеться! Або назбираю в лісі дров, навалю на себе, що мені з-під них лиш ноги видко, і не йду, а біжу додому. Тут гепну ними до землі, що хата задуднить; маю на чотири неділі чим палити! Люди дивуються, а я сміюся. Вірите чи ні? Або які стоги складала... гей, гей! — І любується сама, а її незвичайно живі, мудрі очі запалюються, мов з внутрішнього огню, і ціле її обличчя молодіє.— Ну, але тепер я вже ослабаю, вже скінчилося!

Сього не каже вона сумно. Не каже якимсь плаксивим, співчуття вимагаючим голосом, лише поважно, задумчиво. Був початок, то буде і кінець, а — жаль — нехай його вітри рознесуть!

— У кого складали ви стоги? — питав циган.

— У кого наймалася? У покійного пана Куби, у тата теперішнього молодого пана, що має он ту гору за рікою, — не знаєте його?

— Знаємо. Волох! Се той, що купував людям пиво, коли хотів, аби його вибрали на бурмістра, і говорив людям, що він їх брат.

— Брат? — спитала, прижмурюючи очі.— А чому тепер не брат, коли вибрали другого? Ой, поганий він; не такий, як його батько; вдався в маму, ба таки і каже, що волох. Вона з Молдави, тато його говорив до нас по-руськи. Ей, добре було ще тогди, як жив його тато і мав ще маєток! У нього складала я стоги в горах!

А по хвилі живої задуми говорила дальше:

— Бувало коло других стогів по два люда, а я коло свого сама. Вірите чи ні? Сама складаю, сама утовчую його і виробляю широкі та пишні такі, як хати. Пан Куба лиш зайде збоку, стане та й дивиться. З годину дивиться. Як видить, що я вже дуже зморюся, тогди приступить і подасть тютюн: "Закури собі, Параско, ти в мене найліпша робітниця!"

— А ви, Параско?

— Я сідаю під стіг, сміюся і курю!

— Ей, Параско, Параско...

Вона дивиться хвильку на цигана і грозить йому головою та очима.

— Ей, бадіко, бадіко! Не з такого я роду! — і сплюнувши, встає і йде з своїм тягарем до своєї хати...

Її хата — звичайна хата селянська з призьбою, коло вікон оббілена. Коло хати город, а в городі всячина. Овочеві дерева, огородовина, соняшники, цвіти, васильок, а жовтих гвоздиків цілі дві грядки. Сильний їх запах аж морочить. Вона сама. В неї ніколи дітей не було, вона любується кождою квіткою зокрема.

— Я люблю, щоби так всього було, се весело так! — говорить, коли хто подивляє її город. А хоч і в нім нічого особливішого нема, їй він немов рай. В неділю по обіді лягає під грушку. Коло неї пес, кіт, двоє-троє курят, і так лежить і курить або спить. Товариства не шукає; говорити ні з сим ні з тим не любить; до сусідів лиш дуже рідко заходить, а коли зайде, то обглянеться вперед добре, заким де усяде або що в рот візьме.

— Параска дуже джінгаш [3] — говорять, мов уражено, сусіди-волохи.— Роздивляється, мов пані, як прийде в хату; най ліпше в себе розглянеться, там скорше найде щось погане, як в нас!

Але їй те байдуже. Вона бридиться чогось, хоч, наприклад, в волоських хатах дуже чисто, і не таїть того.

Збираються її чим угостити — вона вже на порозі.

— Забула курята загнати на подвір'я,— вимовляється— ще пропаде яке.— І спішить додому.

— От коли б у вас яка дитинка,— скаже до неї сусідка,— то вам би веселіше було.

— Може би, і було веселіше! — відказує вона.— Але якби мало бути яке погане... ей боже! Ні, поганих або нечистих і на очі не хочу видіти!

— Але так вам сумно...

— Мені не сумно.

І вона говорить правду. Їй ніколи не смутно. Навіть взимі, коли сама по тижневі сидить і людини не бачить,— їй не смутно. Сидить, пряде, курить, говорить до кота, до собачки, до своїх пещених курей, сміється до них, ворожить в карти, в кукурудзи, і їй не смутно. Вечорами, як сніг б'є до дрібних вікон її хатини, вітер гомонить беззвучним голосом своїм, вона сидить, скулившися коло печі з люлькою в роті, і слухає чогось. Сильний шум валить воздухом. Валить з Рунга і Магури, як хмари птахів, а вітер розносить його. Рунг і Магура погнівалися... їй не страшно. Запукає хто до дверей, вона й не ворухнеться з місця.

— Хто там? — питає рівним, сміливим голосом і не отворить, доки не дізнається докладно, хто і чого прийшов. Їй лиш ліньки вставати з вигідного теплого місця,— але щоб лякалася чого, то ні.

Думка — то в неї — сон.

Все, що видумає, толкує собі:

— Се дав бог мені такий сон...

В неї є і сестра. Старша від неї, Текля, гарна, як вона, так само бездітна вдовиця, як вона, але вона її не любить. Вони і не мешкають разом. Від часу, як Текля старалася відбити від неї Малининого сина, вона стратила для неї серце.

Впрочім, вона...

Зажартує до неї хто-небудь з чоловіків або з парубків, вона вже зараз береться до його ременя і шукає за мошонкою, за тютюном... безлична!

Кілька разів давав їй пан Куба тютюн — гей-гей! де би вона була зайшла, якби була хотіла!.. Але в неї було лице...

В її хаті непорядок і убожество.

Довга дубова лавиця, з почорнілих дошок збите ліжко, такий самий стіл, груба неповоротка скриня, на жердці недбало завішені речі — і то майже все. Зате стіни майже повні. Барвні малюнки, яскраві папери, стяжки, дерев'яні хрестики, горнятка, засохлі цвіти, а в вікні понсові цвітучі цвіти, що тиснуться надармо до замарганого скла по дрібку сонця.

Між всім тим і завсігди оживлена вона. Сидить і або пряде, а як ні, то вирізує з дерев що-небудь. Хрести, ложки, мисочки або що-небудь інше дрібне, що їй на думку прийде.

— Хто вас вивчив таке робити? — питали її раз.

— Хто! — каже здивована.— Сама з себе! Так сидіти — не вдам. Як візьму дерево в руки, воно вже і саме виправиться.

Одного разу схоронилася в неї одна пані від дощу. Побачивши, що вона пряде гарно, і дізнавшися, що вона перебирає і для других прясти, приносила їй вже відтак роботу і заплату сама додому. Від часу до часу дарувала їй тютюну, завваживши, що се приводило її в дуже балакливий настрій. Гуцулка прив'язалася до неї, мов дитина, а коли її одного разу не було довший час дома і вона побачила її відтак несподівано на дорозі, з превеликої утіхи поцілувала її, на велике зчудування пані, в самі уста!

— Аж мені полегшало, що побачила вас знов! — говорила утішно.— Прийдіть до мене на вишні. Саме тепер зрілі,— запрошувала щиро паню.

— А принести вам і тютюну? Чи ви, може, вже перестали курити? — питала ніби поважно пані.

— Ой, де перестала! — відповіла вона майже з переляком.— Ще більше злюбила!

— Так? Ну, то я прийду і принесу вам пачку, а ви приладьте велику китицю жовтих гвоздиків... вже десь розцвілися у вас!..

— Ще і як! — хвалиться.— Такі великі в них головки і пишні... що — ей боже!

Другого дня по обіді вертала пані з проходу і вступила до неї. Застала її, як шила. Слухала її балаканки, а відтак спитала:

— Чому я в вас ніколи не бачу вишиваної сорочки, Параско? В гуцулок преціньзавсігди білля вишиване.

Вона змішалася трохи.

— Та десь там є,— відповіла і поглянула по хаті таким поглядом, що з нього виділося відразу, що "нема". Відтак додала, усміхнувшися: — Аж тепер я вас оббрехала! В мене нема писаних сорочок! Не люблю вишивати — та й так. І за дівчини не робила я сього ніколи. Бувало, виперу файно, щоб біліла, як сніг, і так вбираю. Жіночих робіт я не любила і, таки скажу по правді, не люблю і тепер. Вірите чи ні? — Вигляд її хати свідчив о правді її слів.

— А що ж ви таке любили? — питає пані.

— А що! Челядинські, мужеські роботи. Треба граблі зробити — зроблю. Треба дров врубати — врубаю. Піти з кіньми до коваля — піду. Коновку збити — зіб'ю! Кілька разів ловила я коні у пана Куби на полонині — гей, гей!..

А відтак розсміялася весело.

— Чому ви смієтеся?

— Бо згадала, як не раз бувало. Я заводила кумедію! — її очі розпалювалися, мінилися, молоділа під очима або лучче сказати: не переставала бути молодою.

— Хлопцям голову завертала — не так?

Кутики її уст здригнулися свавільно.

— Та дуріли! — відповіла, і тими словами оповіла одну часть своєї історії.

Якою гарною мусила вона бути! І не лише лицем, що свідчило ще тепер о колишній майже інтелігентній, між тим простим народом незвичайній красі; але ще якоюсь іншою, внутрішньою красою, повною дикого, невиробленого артизму і вічної молодості, що пробивалися ще дотепер однаково сильно в кождім її слові, в погляді її мудрих блискучих очей, в кождім руху її стрункої постаті, а найбільше в живих рухах її голови, Що все прибрана кокетливо в червоно-квітчасту хустку, приковувала несвідомо погляд до себе. Не мала ні крихти в собі з тої грубості, що п'ятнується словом "мужицтво", з котрим ніяк не може ані погодитися, ані зіллятися тонке чувство.

— Завертала! — повторила пані.— А наостанку вийшла за старого, за вдівця. Не так, Параско? Ваш чоловік був вдівець?

Вона подивилася проникливо на паню.

— Та відтак! Вдівець не чоловік? Ну,— додала вкінці,— вийшла, але така була вже воля божа і судільниць!

— А ваша ні? — подразнила її пані.

— Або я знаю? От зійшлися з противних сторін світу, щоби таки тутки побратися. Він чоловік сороклітній, і я тоді дев'ятнадцятилітня дівчина. Мала щастя, та й вже. Його не кождий має, інше то таке безщасне, що обходи його здалека, щоб не перейшло на тебе. В мене воно було, змалку було вже.

— Про ваше щастя ви мені ніколи не говорили, Параско,— каже пані, усміхаючись.

— Не розказувала, бо не питали.

— Ну, то закуріть собі, а руки най спічнуть трохи. Я буду слухати...

— Говорити не велике діло! — відповіла байдужно, а відтак набила свою коротку люльку, пакала довший час мовчки, заким тютюн не запалився, і стала оповідати. Жила від дев'ятого року свого життя у своєї нанашки. [4] Наймалася в своїм селі і на службу, а що роботи не боялася ніколи, було їй всюди добре. В п'ятнадцятім році поховала родичів. Її батько був великий майстер — будував церкви, а цілий її рід славний. Два сини одного її вуйка були таки дуже славні. Файні були оба і все разом держалися. Оба витесували з дерева скрипки, сідла, баклаги; а одного разу пішли оба в ліс рубати дерево; дерево зломилося і убило обох. Убило на місці. Їх і поховали разом в одну яму... А один знов, вуйкового сина син, Андрій йому на ім'я, і вона йому тітка,— той вже найславніший зі всіх. Дещо з того, що він витесував, забрав цісарський син. З такого роду вона, і не з буковинських гуцулів.

— Одної днини,— оповідала,— казала мені нанашка, аби в велике пущення — саме з неділі на понеділок — покласти всі тоті речі, що носиться того дня, т. є. в неділю — під подушку, і що той, що богом суджений, прийде в сні.

Я так зробила.

Все, що мала, носила того дня на собі, уклала під подушку і лягла спати.

І снилося мені.

Сниться мені, що іду на гору з бесагами, [5] в бесагах сіно. Іду високою горою в траві по пояс в ліс, а ліс сухий. Висохлий такий до найменшої галузки, аж порудів. Смутно так, тихо... Роздивлююся,— а передо мною взялася звідкись брама. З неї виходить чоловік, ні старий ні молодий, і несе місяць в руках, викручує ним. Став передо мною і поклав мені руки на голову та й каже: "Дитино моя! яку гадку маєш, таку май. Будеш іти сім миль і сім годин — найдеш свого судженого!" Та й щез! Се снилося мені. І минув собі час. Я не сиділа. Робила і служила, гарувала, бо була сила. Гей, що за сила була в мене! Живу собі, що мені за біда! Лиш на однім місці не могла довго бути. Все мене кудись тягне; все я десь би ішла; до Буковини заманило мене іти. Аякже, до Буковини на роботу, до сіна. Літом прошу сестру Теклю іти туди зо мною — вона не хоче. Найметься де-небудь і там вже чипить, [6] мов приросла. Але я все мала на думці іти до Буковини, так присудили вже мені судільниці.

Та й пішла.

Насилу намовила сестру та й пішла з другими гуцулами на покоси до Вижниці, до Іспаса. Туди приїхав Гаврісан з тутейших гір, з Брязої, заможний волох, газда, що надзирав над граждами [7] і полонинами пана Куби, і гай — намовляти нас всіх, скільки нас там було, до роботи до панського сіна, до Буковини, до Брязої. Підо мною горить земля, щоб іти. Одні кажуть, що підуть, другі, що не підуть, треті міркують, сестра моя не хоче. А я... ей боже! ішла би таки, як стою — вірите чи ні?

Звернувся Гаврісан до мене та й змірив мене від голови до ніг.

— А ти, мой?

— Піду! — кажу.

— Добре!

Всі, що згодилися їхати з ним — поїхали таки зараз другого дня, а що ні, вернули додому. Сестра моя вернула з ними, але пізніше злюбила тут.

Робимо ми коло сіна далеко в горах, косимо, громадимо, складаємо, дехто копиці, дехто стоги; тут складала я сама стоги, що Гаврісан рот роззявлював! Коло других стогів по два люда,— я коло свого сама. Гей, що була я жвава! Сонце пече, землю розтопити хоче... очей годі на небо звернути, так б'є з нього спека, а в мене руки не в'януть. Кров з тварі [8] туй-туй трісне, так розгріваюся, але не перестаю, доки не скінчу. Пан Куба над'їде — все верхом приходив — пустить коня пасти, а сам розкинеться край лісу або на землю під який стіг в холод, кине капелюх з голови та й дивиться на мене. Коло нікого не стояв він так довго, як коло мене! Відтак витягне свій тютюн, подасть і — "закури собі, Параско!".

Я курю — та й балакаємо. Він питає, а я відповідаю. Добрий був пан, він любив, як я сміялася!

По роботі хочемо назад додому вертати, ба їдемо вже. Велика фіра, набита нашими людьми, я з ними. Пустилися в дорогу, співаємо. Аж тут жене хтось за нами на коні. Гаврісан!

— Параска най лишиться! — кричить.

— Параска назад! Пан казав...

Мусили станути.

— Іди реготатися! — дюгнув мене один парубок, що все сунувся коло мене сидіти, коли я рішилася лишитися в панських граждах.

— Заздрість тобі? — кажу йому та й розсміюся, а всі за мною. Мабуть, тріс зі злості, нім заїхав додому.

І добре було мені тут в Гаврісана.

Роботу собі свою роблю, весело мені, весело... ей боже!

— В тобі жура не любиться,— каже мені Гаврісан.

— А я в неї і не наймуся,— кажу йому.— Не вмію в тугу грати... І не навчилася до сьогоднішньої днини — вірите чи ні?..

Хто би не вірив!

З її оживлених темних очей б'є безжурність, з кождого руху, з інтонації голосу сила непригнетеного життя, гумору, а заразом — дитиняча наївність!

— Сама з себе веселію. Нічо не дошкулює мені... моцна-м, гори розсаджувала би, а тепер... Але й тепер я не дамся! Хоч мої руки тепер не ті, що були, але й тепер, якби хто прийшов... ну, най би прийшов! — Вона підняла бистрим рухом стиснений дрібний кулак і погрозила ним.

— Овва, Параско! Хтось би вашого кулака дуже боявся! — закинула пані.

— Боявся не боявся, але я не боялася б! Мій кулак знали добре всі замолоду, та й і в Гаврісана. Ніхто не міг його в мене отворити; і по два люда пробують і не можуть. Жоден парубок, жоден чоловік: я все за перстінь закладалася.

Один молодий чабан, волох, файний, моцний гаргат, [9] напосівся був отворити в мене кулак — за перстінь. Дурів,— додала зниженим голосом, усміхаючися свавільно, та й сплюнула.— "Отвориш ти його в мене тогди, як курка запіє",— кажу йому; а він лиш сказав: "Гай-гай!" — і більше нічо.

Трапилося відтак, що я носила сіль до стини. Мабуть, знаєте, що то "стина"? Чабанія, де люди літують з вівцями, де їх доять і вурду і бринзу роблять. Збита з дощок колиба на якій-небудь горі на пасовиську. Збігаю я вже з гори — сама-одна, навкруги ліси, трави аж давлять... збігаю та співаю собі голосно... Нараз чую: надлітає луна голосна... і тягне "у-х!!".

Дивлюся на противну гору, де під лісом безмежна левада, на ній біліється товар, пасеться,— а з-поміж нього збігає, ніби куля, молодий чабанисько... Довге чорне волосся теліпається йому коло шиї по плечах...

Пізнав мене. Ревнув, вибачте за слово, не до вас мовлячи, як бугай,— ну, здурів...

Я помахала на нього кулаком та й в ноги.

"Біжи,— гадаю собі,— здогониш ти мене, як поскакаєш головою за мною". А він таки збіг! Я спряталася за смереки, пукаю зо сміху!

Він станув та й роздивлюється, як той вовк голодний.

— Ігі! — крикну я нараз та й виходжу з-за деревини.— Сліпаку — я тут! — Він кинувся до мене — істинний вовк.

— Тепер ти отвориш кулак,— каже він і дивиться, як нечи— стий. Іскри сипляться йому з очей, в тварі сам міниться.

— Не отворю,— кажу.

— Отвориш!

— Не отворю!

— Будем видіти!

— Будем...

Він кинувся, як бішений, на мене і відразу роздер на грудях сорочку. — Будем видіти,— сопить,— хто запіє, як курка,— і валить до землі.

Тогди я... не дай, боже!... "Мой, мой, мой!" — зойкнула лише і стала боротися. Боролася на смерть!!

Що він моцний, розбішений, змагається звалити, а що я не даюся!..

— Запієш ти, запієш! — стогне і хапає за гортанку, щоб кинути до землі.

— Запієш ти! — я йому, і як затну зубами в його руку, аж заскавулів!

Заскавулів, а я зірвалася на ноги та й на нього!

Він до мене... аж страшний; відай, вбити хотів, але я не ждала і в лице йому геп! і вже не боюся більше.

— Видиш кулак? Видиш? — реву.— А зуби видиш? Як котюга, пірву тебе, заїм, розшарпаю, мой, мой, мой!

А сама так і підійшла близько і дивлюся на нього, а з лютості — гину!..

Він стояв блідий як смерть, без капелюха, що злетів йому з голови, і мовчав.

— Розбійнику,— кажу йому і махаю обома кулаками,— ти гадаєш, я з такого роду? Ігі на тебе! — сплюнула і пішла.

Тогди він підняв капелюх з землі і вернув назад на гору. Я вже далеко була, далеко вже на хребті другої гори, як він заграв в трембіту. Сумно грав він тогди. А відтак пізніше розказував Гаврісанові, що плакав...

Такі були в мене оці кулаки.

— І ви не боялися, Параско?

Вона глянула на питаючу ще розпаленими очима.

— Чого? — питала.— Нехай оце боїться! — кликнула і вхопила бурливим рухом мале песятко, що спало скулене недалеко неї, і притиснула його пристрасно до себе.— Оце, коли я стеремкочу на нього, як мені забагато дзявкотить; а не я! — І розсміялася вже м'яким сміхом. — Хто би був дурний боятися!..

* * *

— У Гаврісана була я до товару.

В мене коні та воли, а хатня робота мені байка.

Недовго по тім, як я боролася з чабаном, післав пан Куба звідси, з міста, по мене. Нехай прийду до нього сюди додому служити, наказував.

Я не хотіла.

— Я не наймичка до міста,— кажу,— а зарібниця. Піду, звідки-м прийшла. Дороги мені не страшно.

— Нехай прийде,— каже,— Параска сюди! Тут в мене є вдовець з її краю, наймит-газда Юрій, що її засватає, і будуть разом в мене служити!

— Най сватає, кого хоче! — кажу.— Не піду.

І не пішла-м.

Він знов прислав.

— Ні,— кажу,— не піду. Або я що, аби ішла до нього? Світа не маю?

І з тим вже супокій. Вже ані не посилають, ані не питають. А мені добре. Дні злітають мені, як птахи. Жури не знаю. Вже що, а щастя дав мені бог! Смуток відвернули судільниці від мене і, як кажуть, кого полюбили, душу золотом позолотили — щаслива!

— Сама з себе! — докінчила пані мов до себе.

— Або я знаю? Щаслива!

— Параско, коли ти заплачеш? — питає не раз Гаврісан і лиш киває головою.

— Як сухий дощ стане падати,— кажу,— а поки що дайте на тютюн!

А він засміється — дасть. Добрий був Гаврісан, була би-м пішла за нього, але мав уже жінку. Носилася в хустці і спідниці, а газдиня була така, що раз! Всяку роботу знає, а за часом банує, [10] як за дитиною.

— Заплаче,— каже Гаврісаниха,— як засвататься з бідою!

— За парубків не йшла,— кажу,— що сватало їх мене, і бідних, і багачів, з п'ятнадцять! а за біду б я йшла? Гей, гей, не з'їсть вона мене!

— Видко, тобі життя — сонце.

— Ну,— кажу,— сонце не сонце, але і не смуток.

Раз сниться мені сон. Сиджу десь ніби під якоюсь хатою і пряду білу куделю. Куделя біла, як сніг, а нитка з неї вже срібна, а клубок ниток то таке вже срібло, якого й не бачила ніколи. Пряду. Нараз приходить якась жидівка і сипле мені в полу повно булок. Се снилося мені. А тепер слухайте. Тої самої ночі з п'ятниці на суботу снить Юрій у пана Куби в місті, що я прийшла до нього і дала йому одну булку, а одну затримала собі. Ну, вірите ви оце чи ні? Тогди наперся він іти конче по мене. Так вже йому судільниці заподіяли.

Пан Куба вже йому розповідав за мене.

Казав: "Візьмеш її за жінку, буде тебе довіку тримати; дівка як блискавиця, буде вам добре в мене". Іншим разом клептав йому знов голову: "Візьми Параску, бо вхопить її тобі другий з-під носа, як яструб курку!"

І він вибрався.

Забрав з собою одного товариша, що вже був перед сим у Гаврісана та знав і мене, і прийшли до нас до Гаврісана, до Брязої...

Я була саме тогди на горі в колибі. Пораюся там з якоюсь роботою. Приходить його товариш — він сам лишився у Гаврісана в селі — станув надолині і загримів: "Параско, гей-й!" — аж луна прокинулася лісом.

— Гей! — кричу назад.

— Ходи-ста!

— Чого вам мене?

— Дай вогню до люльки!

— А ваш кремінь де?

— Загубив...

— А мій у воду упав!

Він закляв надолині, а я розсміялася.

— Не йдеш?

— Вам вогню треба?

— Подаш в хаті. По тебе Юрій прийшов. Махай, чарівнице!

"Зачарувало б тобі язик за твою новину! — гадаю собі, та й з тим і стуманіла.— Прийшов! Що з того має бути?"

Відтак не знала, як збігла вдолину.

Знаю лиш того, що загубила свою люльку, що мені її сам пан Куба дарував — так мені щось світ завернуло. Встидно мені так, що — ей боже! Ну, але йду. Входжу в хату, а він сидить, де лавки зв'язуються! Як я то увиділа, по мені мороз пробіг. Се-бо так, що як парубок хоче конче дівку взяти, то дивиться, аби як увійде в хату, усів якнайборше, де лавки споюються; тогди йому її вже ніхто не відіб'є. Тогди я по хаті ходила, як по коліна в землі.

І не виджу, який він. Чи старий, чи молодий, чи файний, чи поганий! Щось мені очі заступило... чудно мені так — смерть...

А він їсть мене очима. І наперся він, щоб я з ним ішла. Іти, та й іти, та й іти! Вже і з Гаврісаном говорив, і з Гаврісанихою, вже розревівся в граждах і волох-чабанисько, що з ним билася, але всім він сам сказав, що по мене прийшов, лише жде, щоб я йшла.

І пішла я — вірите чи ні?

— І на яке ти йдеш? — питає Гаврісаниха.

— На боже,— кажу їй.

— Ходить, як година по людях! — каже Гаврісан, що нерадо пускав мене від себе.— То тут, то там, не загріває місця нігде!

— Загрію місце там, де мені захочеться, кому що до мене? — кажу.

— А як трафиш зле?

— Не трафлю зле. Голови в бесагах не ношу, щоб не знала, що роблю. Не злюблю, верну назад.

— Вже ліпше брати Ілію (чабаниська того)! — сварить Гаврісаниха.— Хоч парубок, як медвідь, та й здатний до всього, а то — бойко!

— Або я йду за нього? — кажу їй.— От — іду!

Гаврісан сплюнув.

— Тьфу! — каже.— Дівка здуріла.

— І не страшно тобі, мой?

— Чого? Світ божий, а не його.

Не страшно мені. "Чому не йти? — гадаю собі.— Піду та й подивлюся на дудяну, [11] і так ще там не була. Там сидить пан Куба. Може, дасть другу люльку; а тютюну певно що дасть! А у нього не лишуся, як не схочу". А він щохвилі питає: "Ідеш вже, Параско? Ходи, роботу покинув".

І пішли ми.

Як минали ту гору, де паслися вівці пана Куби та й Гаврісана, грав чабанисько в трембіту. Грав таку тугу, що — ей боже! Дивлюся на гору — і не забуду його.

Стоїть медведисько з чорним патлатим волоссям своїм, округ нього вівці білі й чорні дрібніють з трави... стоїть сам-один та й плаче в трембіту... Грав, доки нас видів, а як зійшли з його очей, як погнав голосом по-через гори— "у-х!..", аже в серці відбилося. Тільки і виділа я його.

— Що се? — питає Юрій та й дивиться боком.

— Се чабан за Параскою! — каже його товариш. — Злюбив її.

— Чому ж ти за нього не пішла? — звернувся відтак хутко до мене, а на Юрія кривить лицем.

— Банно вам? — кажу.

— Ящірко!..

— Не мала волі до нього!

І йшли ми.

Я йшла за ними, як сліпий за видющим. Ідемо... вони оба наперед, а я ззаду за ними. Слухаю, а вони кажуть по-волоськи, аби я не розуміла, а я розуміла все — привчилася з чабаном, лиш не вміла говорити,— кажуть: "Ведім її верхами та вузинами, а не дорогою, щоби не втікла назад..." А я підняла добре голову та й стрілила округ себе очима. "Гай, гай! — погадала.— А я не сліпа, а ноги мої не пара вашим. Не схочу лишитися, найду собі спряток!" — І запам'ятала собі добре, куди мене вели...

Ввечір прийшли ми до дудяни і до одної хати. Тут розпрощався з нами товариш і пішов далі. Юрій отвирає хату.

— Так ми не йдемо до пана Куби? — питаю.

— Чого до нього? Ти гадаєш,— каже він,— я привів тебе для пана Куби? Я знаю, що він того хотів, але я не хочу. Найде собі другу наймичку, не журися!

— А мені що за нього журитися? — відповідаю та й лиш згадала люльку... був би дав!

Відтак каже:

— Тепер ми вже дома. Газдуй здорова! Вари їсти! — І дав яєць, і масла, і молока.

"Не діждеш ти сього, аби я тобі їсти варила!" — гадаю собі, а відтак встала, розгорнулася та й зварила.

При вечері нас лиш двоє. Далі ні живої душі, ні пса, ні кота, ні курки. Їда мені в рот не йде, встидно мені так, що... ей боже!

Їла, а на нього так якби й не дивилася. При вечері каже він мені, що бог вигадав пару!

Я мовчу. Най буде і так; що мені до того?

Відтак полягали спати.

Він казав, що трудний, а я — ну, щоправда, тяжка та й довга була ся ніч для мене! Снилася Гаврісаниха, що сварила заєдно: "На яке ти ідеш?" А відтак чабан снився, що стояв самий на горі під лісом між вівцями білими і чорними і плакав в трембіту... а по тому, що намагався отворити кулак та й давив до землі...

Рано мов не та встала.

Рано прийшов його брат, і родина, і кумпани [12] — ціла кумпанія.

Його брат побачив мене і сказав лиш оце слово: "Добре ти зробив, Юрій, що привів оцю дівчину!" Всі прочі обступили мене і намовляли іти за нього. Одна газдиня, що таки добре зналася з ним, не мовлячи до вас, прибрана в намиста і срібні дукачі на шиї, в білісінький рушник, з кучерями на чолі, говорила раз по раз: "Іди за Юрія, будем жити, як сестри".

Я лиш сказала: "Без церкви не буду з ним жити", лиш то, а він вже за шапку та й до панотця пішов. Він пішов, а я ходжу по хаті та й понадвірку і гадаю: "Утікати, варе, чи йти за нього? Гаврісан прийме, бо я в нього права рука до товару; але там чабан... скаже погане слово, соромно буде, встидно... вже таки лишуся. Та й чому і не лишитися? Не з своєї голови прийшла я тут; се подійка судільниць... Та й воно-таки і не зле тут. Хата є, гроші є, корова є, а села дівочого нема!"

Так розгадувала я собі, та й пішла.

На весілля прилагодила все файно: м'яса, цілого барана, голубців, відро горілки, все, що треба, а сама пішла до шлюбу. Ішла я до шлюбу, як по коліна в землі, чому? — не знаю.

Приходимо з шлюбу, а горшки порожні!

Кумпанія все з'їла! Тота, що дома лишилася, з'їла, а може, і покрала; бог святий її знає. А я закотила рукави і справила другий обід, і аж отогди було все добре.

І прожила я з Юрієм сімнадцять років. Добрий був чоловік: не бив мене ніколи. Лиш останні три роки було мені тяжко. Пив, а роботу ненавидів. Як спорню роботу, то спорнена, а як ні, то ні. Відтак помер. Оцю хатчину, що її тепер маю, ми обоє запрацювали. Та й добре, що є.

Замовкла і витрясла попіл з люльки.

— Тепер ви так самі, Параско,— заговорила пані по довшій мовчанці.

— Та сама.— І здвигнула байдужно плечима.

— І не скучно вам, от так завсігди самій сидіти?

— Не скучно. Роблю роботу в хаті, понадвірку, курю — і не скучно мені ніколи. Ей, де скучно! — додала так, якби собі глузувала з чогось.

— А взимі?

— Та й взимі так. Ходжу по дрова, пряду, деру пір'я. Маю карти і ворожу... все в неділю по обіді ворожу; а не раз і ввечері, як є час.

— Хто вас навчив ворожити?

— Сама. Сиджу сама та й гадаю про одно і друге; дещо каже мені сон, дещо вгадую сама з себе, і добре мені з тим. Коби не дрова, не знала би я, що біда; лиш за них мені тяжко. Гірко носити!

Вона мала звихнену ногу і ходячи куляла.

— З чого у вас нога слаба. Параско?..— спитала пані, розцікавлена оповіданням гуцулки.

Вона зморщила на одну хвилю чоло.

— Та се той проклятий винен,— сказала, не підносячи понурого погляду.

— Хто?

— Таже Малинин син і моя сестра...

— Та як же так, Параско?

— Та так.

— То розкажіть!

— Нема що слухати...

А відтак оповіла.

З її слів, сим разом скупо складених, виходило, що жила з тим "Малининим сином" і любила його, хоч слово "любов" не переходило її уста. Її сестра, Текля, хотіла молодого гарного волоха до себе притягнути і споганювала її різними видумками. Старалася приподобитися йому, затягаючи його раз у раз до корчми, купувала

горілки, давала грошей, забирала крадьком його білля прати, ба навіть деколи і додому ночувати не пускала...

Дійшло до того, що змовилися одного разу збавити її життя, щоб засісти опісля в її хаті та розгаздуватися! Він був бідний зарібник, а вона також не мала хати. Наймала якусь драптиву хатчину, заробляла, а що заробила, легко пропускала. Він, старої Малини син, котра, щоправда, добра була жінка і дарувала їй карти, з котрих ворожить і до сьогодні — змовився, отже, одного разу з Теклею вислати її, Параску, на другий світ. Післав її до "moara dracului" [13] коло пасовиська Шандру, щоб довідалася, в котрих днях мелють там дурно, щоб відтак або він, або вона занесли там кукурудзу змолоти. Там мав дуже добрий млин бути, що молов в деяких днях для бідних дурно. Дорога туди мала бути лиха, і тому молов мельник вже і дурно, щоб люди в його млин приходили. Від міста лежав щось в чотирьох милях або, може, і дальше...

І пішла вона.

Ішла, як казав. Наперед дорогою, що тяглася між красними левадами, пасовиськами, веселими, зеленими, як рай; відтак уже лихішою і вужчою дорогою між горами. Ішла довго,— нігде ані хатини, нігде людського знаку — пустинею, а відтак... ну, відтак і зайшла, куди післав!

З гір, між котрими ішла сама-самісінька, не здибавши і одної душі людської, вийшла нараз в ліс. І не був се ліс, як той, що покриває Магуру або Рунга, веселий, доступний, але такий, якби його засіяла сама рука бога святого, коли творила світ. Старий, густий, як сито, а темний... ей боже! Його шум заливає воздух і голосний такий, що таки падай і молися, щоби що нечисте не вхопило. І нема ні дороги, ні стежки, що вела би крізь той ліс, лише потік. Тим потоком мала вона зайти аж до млина.

Іде тою водою.

В воді каміння велике, гостре, годі йти; вода рвуча, розпінена, а зимна! — переморожує до кості, ломить ноги! А вилізе з неї, поступить краєм лісу кілька кроків, щоби загрітися в ноги, бо сонце тут ніколи не доходить, то так і спішить назад в воду. Край лісу, де земля якась перемочена, виростає таке, що переросло і розум людський; а високе, а буйне, а сильне... а вона боса!.. Ну!

Лежить дерево грубе, як півхати, звалене бог знає ким, хоче його переступити, а воно під ногами трісь! І вона паде в нього по пояс... спорохнявіле! Старе, пережило своє, упало до землі, де розсипується нетикане, нетикане і сонячним промінням...

Гей, гей, гей, що за дорога! — але так ішла вона; та най не каже як довго. Виходить з того лісу, як з зимної ночі, і входить між дві височезні кам’яні стіни, що мов ждуть на яку людську душу, аби її таки зараз здушити. Так близько себе стоять. Вона одна, а може, і ще така одна, як вона, могла би поруч себе йти — більше ніхто. Вже як тут холодно... зима, та й годі! І як же ж? В воді холод, над водою холод, сонце і звідси щезло... Що се за нещастя? Чи вона заблудила? Не зайшла,— як було треба? Що за нечисте провадить її?

Він казав, що дорога погана, але що відтак уже добра, нехай лиш іде, не затримується нігде... а вже в млині собі спочине та й переночує!

Коли йти, то йти. Лиха дорога не велике діло, лихої дороги їй і не страшно, лише тут страшно... але що вже робити? Вже най наступить кінець. Вона вже хоче іти до кінця, вже не має супокою, аби побачила раз той млин. І чудно їй, і скучно... ні, не здибує нікого... навіть сліду людського... де, де вже сліду людського! Курила би, щоб на душі стало легше, бо і на душу укладається щораз більша якась погань, але і люльки немає. Падала з кілька разів, а люлька десь випала з запаски.

Гей, іде вона, сарака, йде! Може, пречінь сонце засвітить раз, повіє звідкись якимсь теплом, вона так перемерзла! Серед літа, серед днини перемерзла до кості — вірить се хто чи ні?

Яка мара збудувала тут млин? Який хосен з нього, і хто буде йти такою дорогою? Тут ні саньми, ні возом, ні волами, ні кіньми. Тут кінець світу, а рай хіба диким птахам та медведям... ігі!

Скінчилася скалиста стіна.

Вийшла з них, мов з брами. Вийшла, станула та й остовпіла. Що перед нею? Перед нею знов ліс. Той самий ліс, що його минула, темний, широкий, розрослий навіки, а тихий! Ні, він заклятий, бо що се за шум літав у воздусі? Вона ж ніколи не чула такого сильного шуму, скільки і перейшла лісів, як тут. Давить, наливається в уха, гуде, а проте — тихо — ей боже! Тишина душу витягає в себе... А з лісу вже десь недалеко... перед нею вганяються вгору... дві височенні скали... Рарив! [14]

* * *

Стоїть і дивиться.

Видить: верхи скали позолочені, саме тепер заходить сонце, над лісом уже ніч звисає, більше нічого; хіба знов ліс... Її душу щось затьмило і роз'яснило, мов прошибла її лиха блискавиця, а в серце пірнуло ножем... се "чортівський млин", се його шум заливає воздух, як меле!..

Зойкнула.

Здурив її. Вислав сюди, щоби заблудила, голову зломила, щоб її дикий звір пірвав або щоб її сам нечистий вхопив... мой, мой, мой!

В ній розгулялася злість і розперла душу, і вона майже не пам'ятала себе. Де він, щоб його убила, розтріскала до он тої скали на порох, а птахи, що он плавають, вибрали очі! Оцими своїми руками вбила, задавила би, як гадюку... І як стояла коло старої об'ємистої смереки, так і вдарила своєю головою до неї. Най вона згине, най зараз згине, коли вже на таке зійшло!.. Відтак оглянулась. І не знала, чи їй в очах світ потемнів, чи се вже ніч спадала.

Ніч спадала.

...Ей боже!

І прокляла вона його тут. І в добру годину прокляла вона його; сам бог чи нечистий вложили їй той прокляття в губи, бо він достиг його. Притиснула руки до голови, аби не здуріла, або, може, вже здуріла! І знає і не знає, що з нею діється. Що тепер робити? Ночувати тут чи йти далі? Вона вже знає, що млина нема тут жодного і що те все, що бачить і чує, є той "чортівський млин"!

І ночувати, і йти — все одно. Смерть тут і там. Як ночувати в тім пеклі, де чорти вднину мелють! Волосся стає їй нараз дубом... Настане північ, і вона без свічки умре! Ох, як їй тяжко! У грудях мов кров накипіла; накипіла небога з злості, жалю і страху. Округ неї темінь і спадає щось, як хмара; страшно так... з лісу дише сама чернь... смерть!

Але як уже має бути, так най буде! Вже ліпше назад вертати. Як має перед собою ще дні і години, перебуде все. Досі мала вона завсігди щастя. Може, не покине її і тепер! Її ноги зболіли; сама майже тремтить з холоду, і огріває її хіба жадоба вбити його,— а тепер знов у воду! Коби хоть місяць засвітив, але чи побачить вона його між тими кам'яними стінами, між котрі назад увійде?..

Як перейшла стіни, місяць уже світив. Вона ж з-поміж стін знову в ліс. Було лячно вдень іти, а вночі — най не каже!

І знов іде водою; іде насліпо. Місця, котрі обминала за дня,— тепер для неї однакові. Знає лиш, що йдучи водою, не зблудить і що їй легше на душі, коли чує її булькіт. Часом прокрадеться місячне світло крізь гілля — а воно таке густе, як сітка — померехкотить на воді — і тільки і блиску. Тогди побачить, що лізе саме на гострий камінь, котрий жде, мов туман, щоби вдарилася в нього, але що їй вже ноги! Не чує їх вже. Обтовкла їх так, що якби вднину, то, може би, і побачила, як її кров закрасила воду.

Відтак знов падала по пояс в спорохнявілі дерева. Роздерла собі руку, є ще отут знак, а як видобулася з одного, то по її руці проховзнулося блискавкою щось вогке, холодне, що й тепер нею стрясає.

Лиш одного вона собі не пригадує — ішла, як без пам'яті,— чи шумів ліс? І чи так само, як за скалистою брамою? Відай, що ні. І вона собі вирахувала, що як вийде з сього страшного лісу, настане північ. Тогди або загине, або буде жити. Не обглядалася: їй здавалося, що несе щось страшно тяжке на плечах і що її туй-туй щось до сміху заскобоче. А може, й несла що — чи вона знає?

Де дерева рідшали і саме близько над водою, тиснулося щось з лісу: прозорі білі страхопуди. Виростали з землі і розлазилися в гіллі. Вони тиснулися на її груди, щоб її задавити, але як вона лиш то зміркувала, валила в то кулаками, і їй ставало легше...

Коли виходила з лісу — не дай, боже, нікому дожити такого — і обглянулася вперше в його глибінь, заскоботало її щось так міцно, що вона зареготалася вголос, ні! що аж рикнула. І дав бог святий так, що той регіт згубився вперед в лісі, а відтак добився чутно знов до неї і привів її до розуму. Їй хотіло щось розум відібрати — тото, що сиділо їй на плечах і скоботало і що вона через цілий ліс несла... вірить їй оце хто чи ні?

Ну, але відтак як стала вона бігти! Бігла, бігла, цілу дорогу бігла, що тяглася вже межи горами, аж доки не прибігла між пасовиська і левади. Тут стояли десь-не-десь колиби, коло котрих товар, збитий в громадку, ночував, і аж тут їй полегшало.

Тут світив місяць ясно, як уднину, і вона увиділа світ. Увиділа гори, як їх бачила з полудня, небо, що було засіяне святими зорями, а раз забрехала навіть і якась собака, що ночувала коло товару, і сей брехіт успокоїв її, як людський голос...

Всюди тихо... страшний шум пропав — видко, тут божа сила панувала...

* * *

Але вже відтепер вона не могла бігти. З її ніг щезла десь сила, мов лишилася десь, і вона ледве могла воліктися. Заночувати не хотіла нігде. Як же їй відтак зранку вертати дорогою, і попри хати знакомих газдинь? Що розказувати за обкривавлені ноги, за пошматовану, замочену одежу, і що вона, мов дівча, без хустки вертає? А її гарна червона хустка — гей, гей, де вона! Може, добре в чортівських руках!

І воліклася вона поволі, поволі, мов сліпа, або збита, або сама стариня, і доволіклася до своєї хати.

Пришкутильгавши до воріт, заздріла у вікні світло. Він був дома. Приступила до вікон, заглянула, видить: на її постелі розкинулася Текля, її сестра, розпатлана, погана — спить; а він сидить коло печі, щось зашиває... Нею аж стрясло щось... ноги почали теліпатися... а з самого серця її підійшло щось аж до голови, щось страшне. Їй захотілося підпалити хату або заподіяти щось, щоби і його, і її стратило, але відтак відійшло, якби чиєюсь рукою зняло. Не чула більше ні жалю, ні болю. Їй було все байдуже. Була лише зморена, обезсилена; чула біль в цілім тілі, а ноги... в них тьохкало, як клевцем...

В голові шуміло... поганий той шум лісний закрався їй в голову, і якесь дзвонення пробивалося крізь нього.

І поволіклася до шопи, що притикала до хати, заслонена густою вишнею; кинула сердак, киптарик з себе, повалилася на то, перехрестилася і уснула... Коли пробудилася зранку і встала, було в хаті порожньо. Ні її, ні його не було. І спала вона ще цілу днину і цілу ніч, а коли на другий ранок встала, була здорова і погідна, як тогди, коли вибиралася в дорогу на смерть.

— А як він прийшов, Параско? — питала пані.

Як він прийшов,— розказувала,— то вона саме тогди давала курям їсти. Кинув на неї очима і сплюнув.

— А що,— каже,— була в "moara dracului"? Коли будуть молоти?

— Змололи би тебе гріхи твої! — каже вона йому, і більше нічо. І не говорила вона до нього п'ять день; не казала йому забиратися і не казала лишатися. Їсти не варила, світла, коли приходив увечір, не світила, а коли в неділю казав, що не має чистого шмаття, вона лише казала: "Мене нема!"

— А Текля?

А Текля як прийшла, то її дюгнуло, як сто язиків гадячих. Вона зірвалася та й за барду.

— Підеш з моєї хати, суко? — закричала.

— Ігі на тебе! Ти здуріла? — каже вона та й витріщила свої пульки на ню.

— Підеш! Підеш! — кричить вона все своє.— Зараз буде смерть твоя і моя! — І вже їй щось руку здіймає всадити їй барду в голову. Але дав бог, що вона пішла, і гріх відвернувся від неї. Кинула вона барду під піч на дрова та й утерла піт з чола... ей боже!

П'ятого дня іде вона в місто.

Він здогонює її.

— Дай два банки! — каже їй.

— Не дам.

— Але! — каже та й ще сміється з неї.

Вона нічо.

— Не даш, мой?

— Не дам.

Він сплюнув і засунув капелюх назад.

— Не даш?

— Не дам!

Тогди він їй в лице — трас! на, маєш! Світ закрутився з нею, потемнів, потемнів — іскри поперед очі перелетіли, упала!

Тогди пірвав він її за ногу, закинув на плечі, як бесаги, і поніс додому. Тут гепнув нею на призьбу — гинь!

Як пробудилася вона і хотіла встати, видить: встати не може. Нога спухла, болить — хто не знає того болю, нехай не зазнає. І прокляла вона його другий раз. І в добру годину прокляла його; сам бог чи нечистий всадили їй той прокліn в губи, бо він достиг його...

За тиждень вернув.

Звідки? Не знає. Не питає. Вже вона для нього серця не має і жде лише, щоби прокліn достиг його.

— Добрий вечір...

— Добрий вечір.

І більше нічо. Ходить по хаті — ні, вже шкутильгає з палицею, шукає собі подійки, а до нього якби води в рот набрала.

— Параско, не маєш що їсти? — питає він, а самий кидається зморений на постіль.

— Їж, що-сь наварив собі! — каже вона йому.

І лежить він, лежить... а відтак як зачне плакати! Гудів, як пострілений вовк. А вона нічо: плач,— гадає собі,— доки не загасиш пекла під собою: вже я для тебе серця не маю!

Цілу ніч переплакав він. І на другу днину плакав. Ходив, збирав своє шмаття, наколов їй дров — а все плаче. Скінчилася днина. Ввечір каже:

— Параско, я йду до Дорної-Ватри на роботу до трачки; бувай здорова!

— Ідіть здорові,— вона йому.— Най вам бог помагає!

І пішов.

Як пішов, так не вернув і до сьогоднішньої днини.

— Що ж з ним сталося, Параско?

— Та що! — відповіла.— Не пішов до Дорної! Обікрав тут одного жида, таки того, де заходили з Теклею пити, та й утік до Молдави. Утікаючи, зломив руку і протратив усі гроші. "Так тобі бог дав,— сказала я, коли се почула,— дав бог за мене. Ти мені ногу зломив, а бог тобі руку!" Стара Малина, його мама, плакала та й казала, що він каліка навіки і ходить по жебрах! Ну, але так хотів.

— Ой Параско, ви й не знали, кого мали в себе! — каже пані.— Ще був би вас коли вбив!

Вона похитала головою та й усміхнулася.

— Та що був би в мене взяв? Я бідна, а моє тіло не був би обміняв на гроші. Заким би мене був вбив, я була би його удушила. Не боюся! — сказала.

— Не боїтеся! А все ж таки — от, і здурив вас, і ногу вам збавив.

— Ну,— каже вона, здвигаючи плечима,— се, може, і судільниці так усудили. З-за мене покарав його бог. Через одно є друге.

— А з Теклею як? Не помирилися?

Вона сплюнула і почала знов люльку набивати.

— Та що мала я з нею робити? Присунулася знов до мене, заговорила, а я і приймила знов у хату. Сестра, хоч як, чи лиха, чи

добра, а все сестра. Живу з нею про людське око, аби не говорили, але серця для неї більше не маю. За тиждень в тоту саму днину, що я її мала вби ти, взяла вона темну дитину — три роки дівчинка — до себе за свою. Видко, гризло її сумління за мене або, може, дав їй бог сон взяти сироту до себе. Та й добре зробила вона, що послухала божої волі, може, прийде їй за те яка парть [15] на тамтім світі. А воно сліпеньке таке, сміється до неї, бідне таке, що... ей боже! все ніби пряде з нею враз...

— А відтак ви вже від тої пори самі живете, Параско?

— Та ніби сама,— сказала.— Одного разу прийняла я була ще одного майстра до себе, також волоха. Ні молодий ні старий — вдівець; прийняла його в хату, гадаю; буде добрий, буде і йому добре; а заграє лихом, найдуться двері в хаті!

— Як ви можете ні з сього ні з того приймати до себе чужого чоловіка в хату? — спитала пані з переляком.— І не страшно вам? Сама-одніська жінка, як ви, а й не моцна вже така...

Її очі запалали, і веселий усміх пробіг її лицем.

— Гей, гей, саміська жінка! Або я в парі прийшла на світ, щоб сама боялася? — відповіла.— Хто був зо мною, як я пішла за Юрія? Знала я його? Прийшов, а я пішла. Та й тогди-таки ще і не знала, чи злюблю в нього... пішла! Мала щастя. Мені ніколи не страшно. Так мені бог дає, що не боюся, все гадаю: що має бути, буде.

— Ну, і що ж з майстром?

— Нічо. Один час добре. Рано йде на работу, приходить ввечір. Ввечір налагодить мені дров... помагає коло роботи і в хаті, і понадвірку, ну, добре. Гадаю, буду мати на кого хату лишити, як умру! Але воно завернулося на інше. Почав приходити п'яний. І раз, і другий, і третій. Виджу, зле! Вночі не спить, а гуторить, аж ляк збирає. Встає, кричить,

баламутить, знов лягає, знов встає... ей боже! він на постелі, а я в куті на лавиці коло дверей скулюся... не сплю цілими ночами. А бог все такий сон дає:

"Ще заріже тебе!"

"Що робити?" — гадаю. Відшукала мене біда та й розжилася, бодай сконала! Журюся, не сплю, а він своє. І не досить йому того, ні; він — ну... починає мені голову вітряками бити. Тогди я розлютилася, що і не бачив мене таку, показала йому, з якого я роду, та й вифурнула з хати! Щось з тиждень приходив ще ввечір, добувався до хати, ковтав до дверей, але я не відчиняла. "Розковтало би тобі голову",— гадаю собі та й не рушаюся з-під печі. Що мені за причина тримати тебе в хаті, як ти мені не до вподоби? Нема людей на світі? Звікую і сама, а не схочу... не журюся, що не найду; найду!

Забрався.

І здибує він мене не раз то тут, то там, трактує тютюном і все мені говорить:

— Лелічко,— каже,— дуже мене за вами серце болить!

А я відказую:

— Вас, бадіко, за мною серце болить, а мене за вами серце не болить! — Та й так. Тепер я знов сама. Живу, як приходить, часом добре, часом зле; як що час наднесе — вибраного нема. І як вже є, а щастя таки в мене є. На тютюн в мене все є, хоч би крейцар, хоч би два, а є!

— Ет щастя! — закинула пані з нетаєним глумом в голосі.

Вона глянула на паню своїми мудрими живими очима.

— Як кому яке попадеться! — сказала.— Сумувати не сумую, бо не дав бог за чим сумувати та й і не вдала б то. Що загадаю, зроблю. Їсти маю що... весело мені... добре мені, а може, буде ще ліпше! Вже один мошняг [16] казав мені, що при мені дуже велике щастя. Ще як Юрій жив.

Одної днини збирали ми вишні. В суботу. Я на дереві, Юрій на землі; збирає, що впаде. Надходить мошняг, просить що-небудь.

— Винеси йому миску муки! — каже мені Юрій.

Я махнула надолину, винесла.

— Ну,— каже він,— вже як ти така милосердна, що пожалувала мене, то занеси се вже і до моєї хати; вона недалеко звідси. За те вичитаю тобі з мого письма, яка в тебе доля.

Я віднесла, а він витяг з скринчини грубу книжку, стару таку, та й вичитав. Вичитав все, як було і що мало ще бути. Що я не звідси, і за Юрія, і за слабість, з чого, і все, все...

— В тебе,— каже,— таке щастя, що не покине тебе ніколи. В душу поклав тобі бог твоє щастя, щоб не мог ло тебе ніколи покинути; і так стоїть тобі до смерті: щастя, веселість, радість. Смутку нема. Вікуй здорова!

Тому я кажу, що в мене щастя є.

По легкій задумі сказала:

— Трапиться мені щось добре, аби було на кого хату лишити і аби було до лиця,— прийму. Не трапиться, лишуся на божу волю.

— Беріть сестру до себе!

— Сестру?.. Ей боже! вже тогди я би без свічки вмерла. Ні, до неї мене не тягне. Буду сама. Сонце до моєї хати впаде!

І досі вона ще сама.

Газдує, вештається по своїй хаті і своїм городі, і гуртом тягнуться за нею її собачка, кури, кіт і дві білі плекані безрога, котрі назвала іменами Іван і Параска.

Часом ходить на роботу до деяких газдів до сіна. Ся робота наймиліша їй над усе. В неділю прибирається кокетливо і йде до церкви, а по обіді — або відвідає її хто, а як ні, розпирається вигідно на призьбі — коло себе своє звичайне товариство — і пакає люльку...

— Гай, в місто! — кличуть деякі знакомі газдині, минаючи її хату.

Вона здвигає Плечима і сміється.

— Загубила мошонку, нема за що купувати горілки!

— Гай, лиш так подивитися!

— Боюся, щоби мене хто не врік! Ідіть здорові самі... в мене є діти,— та й погласкає то, що саме найближче коло неї: кота, або пса, або котре з курят...

А вони, уражені, ідуть далі.

"Яка джінгаш!" Але, проте, люблять її. Вона добра сусідка; знається на різних зіллях і на руку добра. Дасть що, є з всього парть — не можна гніватися на ню.

* * *

Одного дня зранку видряпалася вона лісом на самий верх Магури, збираючи малини. Коли мала вже повну коновку, звернулася в сторону полудневу, де було легше сходити, бо ліс переривався великими левадами та і гора була менше стрімка.

Сіла тут спочивати.

Була задоволена. За малини дістане найменше шість шісток — зможе собі що справити. Що? — ще не знає напевне. Добре, що буде за що...

Обтерла піт з чола — хустка, що звисала їй на плечі, була тяжка і парила її — а відтак вийняла люльку, набила тютюном і запалила.

Округ неї зелень. Видко далеко-широко саме верхів'я інших гір, бо Магура висока гора, а небо таке чисте, синє, сіяє світлом, що мимоволі повіки на очі спадають. Високо понад всі прочі шпилі, здається, випинається Рарив. Його обдає темно-зелений ліс, сповитий в прозору мряку, а з того лісу близько Рарива виринають дві однакові стіни кам'яні, стоячі рівно одна проти другої, мов шпалір, що веде до пишної скали...

Там "moara dracului".

І дивиться вона на то, дивиться довго — аж пізнала! Сплюнула. Таже вона там була! Загубила ще тогди хустку, прекрасну, червону, як волічка, [17] і новіську люльку! Гей, яку люльку! лиш пан Куба купував такі люльки...

А відтак розсміялося в ній серце молодим сміхом. Якого страху набралася вона тогди в поганім тім млині, мало розуму не стратила; ну,

але мала щастя, і все вийшло на добре — а от якби так другому... ей боже!

Роздумувала, пригадувала, а коли викурила, згадала поворот додому.

Завтра неділя... хоче іти на Рунг, збирати гриби. На нім виростають прекрасні гриби; насушить собі на зиму з кілька вінків — добре буде; але і дома є робота і треба і за нині спорнити, і за завтра. Та й з циганами мусить видітися. Старий циган жебрав визичити йому дві шістки, обіцяв за те принести раз дров з лісу, бодай не збрехав! бо бреше з кождим словом... а вона казала, що дасть, як буде вертати... та й треба би вже, може, вертати... будуть визирати, бо знають, котрою дорогою пішла і верне... вони тут дома, мов ті чорні ворони.

Однак вона ще втомлена і їй не хочеться рушати з місця. Не зробить роботи нині, то не піде завтра, але її година не вибила ще! А якби не було сього року грибів? А якби завтра вже таки зранку упав дощ?.. Так видумує і дурить себе, усміхаючись очима, щоб лиш посидіти тут довше!.. Добре сидиться тут.

Відтак побачила далеко перед собою на одній леваді колибу і товар. Чи в колибі є хто? Чи порожня? Її зібрала охота, жива молодеча цікавість дізнатися, що то, почути тут на самоті людський голос, і крикнула з цілої сили дзвінким ясним голосом: "Гей-гей!"

З колиби вийшов якийсь чоловік і обглянувся, чи побачив її?

Не знала. Зате добилося до неї довге сумовите "гей, гей!!", пригадуюче їй щось з давніх літ; з давніх, як ще була у Гаврісана...

Невиразне почуття пережитого якогось щастя обгорнуло її, переміняючися само з себе в думку: "Добрий був Гаврісан!"

Відтак, не надумуючися вже більше, кинулася в траву. Таки проспиться: встала так досвіта, а тепер іде до полудня. Перележить полуднє тут; що їй за причина квапитися додому? Зробить що або не зробить, все лиш для себе, а не для другого! Цигани прийдуть і збудять, як забавиться. Циган двох шісток не лишить. Проклятий! Але вона їх любить. Коли і не зачепить їх словом, вони завсігди веселі! А вигади в них... ну, циганські! Розкинулася край лісу наполовині в тіні. Коновку з малинами поставила недалеко від себе і, підсунувши кулак під голову, прижмурила очі.

Над нею, коло неї увихається у воздусі і над цвітами, що буяють з трави, безліч дрібосеньких комашок, гомонять в тихій гармонії. Недалеко її ніг вертяться і спішаться рудаві мурахи, а там далі, може, три кроки від її голови вигрівається на великім, мов її хата, камені, що його гора висадила з себе, напівзвинена гадина, красується неповорушно проти сонця, прижмуривши дрібні оченята...

І розпаношилася полуднева тишина.

В ній тонуть всі звуки, мов у невидимім морі; розходиться далеко тут шум старого лісу, де в нім лучаться Магура з Рунгом. Тишина впиває жадібно кождий свіжий надплив його і оживляється ним...

Добре лежиться тут! Бог знає, чому так добре! Перед її замкненими очима міняються різні барви. Жовтаві, червонаві — чудні такі! Пересуваються уривані, неясні думки; відтак стає одна думка виразно: "Хіба візьму його!" Вона нав'язується до того, що занимало її послідніми часами дуже живо. До майстра, що його викинула з хати. Прилазить раз у раз до старої Малини і товче їй голову, щоб намовляла її, Параску, прийняти його знов у хату! Не може без неї жити,— каже. Виробила йому що, чи що таке! Все його тягне до неї. Вже аби як, то не буде пити; нехай лиш його прийме!

І стара Малина оповіла їй все те і намовляла прийняти його назад.

Але вона про те і чути не хоче. Що їй без нього за біда? Хіба що за дрова тяжко... А він все лізе! Оногди приходить вона з міста... ходила по зерно для курей... дивиться... перед хатою купа нарубаних дров! А вона зараз знала, що то він нарубав! За кілька днів вертає з роботи, дивиться — на призьбі його кожух і пара чобіт... Що їй робити? Не викине, бо ще хтось вкраде!.. Добре би було, якби не пив, бо, щоправда, добрий чоловік! Руки не поклав на ню ніколи; та й до роботи вдатний. Речі має файні, два кожухи, два сердаки...

"Бери його, може, устаткується! — говорить їй раз у раз сон.— Все буде легше; пліт самий не стоїть, треба його підперти. А одним колом його не підопреш!"

Се вертиться їй у голові. Вона таки прийме його, попробує ще раз з ним жити. Все як він так хоче, хто знає, може, добре буде. Не раз думає чоловік, що воно зле, а воно таки добре; а що правда, не вона проситься до нього, а він до неї. А заведе знов нелад в хаті, вона дасть собі раду. В неї кулаки ще здорові, ще звалить п'яного до землі. Але як вже раз звалить... Ну! — попам’ятає він той день! Вона добра, доки добра, але як лиха... мой, мой, мой!..

* * *

Широкий промінь сонця засунувся незамітно до неї і заграв на її лиці; вона вже в півсонку. Їй причувається якесь предивне, майже близьке дзвоніння, як калатання дзвінків при шиї старих овець і кіз, і свист і оклики пастухів, що тримають їх вкупі.

Нараз вона в Гаврісана.

Іде з Юрієм і його товаришем, і минають гору, де пасуться стада пана Куби і Гаврісана. Там чабанисько. Стоїть в леваді під лісом, з патлатим чорним волоссям своїм, сам-один між білими і чорними вівцями, що дрібніють з трави, і плаче в трембіту!

Гей, як тяжко плаче він! Голос трембіти розходиться тужно між горами, смутний такий... довгий... ей боже!

А їй в серці так, якби йшла на смерть, так тяжко їй чомусь! Відтак утихла трембіта; згубивсь десь її голос... і паде округ неї на все чорна темінь. Їй стало лячно, і вона хапає Юрійового товариша за плечі... "Бадіко, рятуйте!"

А він каже: "Тепер відступило твоє щастя від тебе; тепер ти вже без нього будеш проживати на світі!"

Вона з остраху зойкнула та й прокинулася...

Ні! Теміні нема! Довкола ясна днина і блиск полудневого сонця.

Сіла та й протирає очі, а заразом слухає... Ні, трембіти не чути нізвідки... округ неї тихо і лише ліс шумить.

* * *

Поганий сон, але і брехливий! Її щастя не може ніколи її покинути. Мошняг казав: "В тебе,— каже,— таке щастя, що не покине тебе ніколи. В душу поклав тобі бог твоє щастя, щоб не могло тебе ніколи покинути!"

Старий такий, як він, не буде брехати!

Чернівці, в грудні 1896-го року.

[1] — Мой — вигук: гей, ти.

[2] — Сарака — бідолаха.

[3] — Делікатна, вразлива. (Прим. О. Кобилянської).

[4] — Нанашка — хрещена мати.

[5] — Б е с а г и — сакви, торба.

[6] — Чипити — залишатись,

[7] — Гражди — обгороджена ділянка землі в горах, призначена для орання.

[8] — Твар — обличчя.

[9] — Гаргат — парубок. (Прим. О. Кобилянської).

[10] — Банувати — тужити.

[11] — Дудяну — місто. (Прим. О. Кобилянської).

[12] — К у м п а н и — товариші.

[13] — "Чортівського млина" (Прим. О. Кобилянської).

[14] — Pietrele doamnei коло Кімполунга (Прим. О. Кобилянської)

[15] — Парть — доля.

[16] — По-волоськи: "дід" або "дуже старий чоловік". (Прим. О. Кобилянської).

[17] — Волічка — вовняна пряжа.